

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

**Н.І. ТКАЧЕНКО,
М.Ю. ЛОБОДЕНКО,**
Національна металургійна академія України

**МЕХАНІЗМ ПРОВЕДЕННЯ РЕЙДЕРСЬКИХ АТАК ТА
СХЕМИ ЗАХОПЛЕННЯ БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ
ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Перехід української економіки від командно-адміністративної до ринкової передусім стосується трансформаційних зрушень в системі відносин власності та в питаннях перерозподілу й захоплення цієї власності внаслідок активних дій рейдерів. Проведені експерименти з приводу приватизації державного майна стали базовою складовою, яка, по суті, є підґрунтям для випробування різноманітних специфікацій прав власності, градації їх з метою адаптації економічних суб'єктів до нових умов господарювання, регулювання відносин в сфері прав власності та їх перерозподілу. Але, на жаль, трансформація відносин власності не призвела до створення ефективно функціонуючої системи їх реалізації в сфері надрокористування. Основою формування відносин в сфері надрокористування з приводу специфікації прав власності та їх градації між суб'єктами є визнання факту державної власності на надра в Україні. Саме стаття 13 Конституції України проголошує, що: «природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону».

Сучасна економічна теорія прав власності ґрунтується на попередніх здобутках відомих науковців, а саме:

– теоретичних надбаннях економістів інституційного напрямку економічної думки (Р.Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона та ін.), які в своїх роботах розглядають тріаду прав власності (володіння, користування, розпорядження) та додаткові права щодо зміни змісту й форми об'єкту власності, а також право на одержання прибутку [1, с. 26-27];

– дослідженнях сучасних економістів (А. Гальчинського, В. Корнієнка, І. Лукінова, А. Ткача, Л. Чижова та ін.), які аналізують пи-

тання відносин власності в трансформаційних економічних системах.

Саме на підставі формування відносин власності між державою та підприємцем-орендарем надр доцільно провести аналіз реалізації прав власності на доходи від надрокористування та відповідні зміни у рентних відносинах, а також проаналізувати сутність рейдерських атак на підприємствах в сучасних умовах, що і є метою цієї статті.

Доволі детальна увага науковців до питань власності свідчить про недостатній рівень розробки теоретичних та практичних аспектів в питаннях функціонування відносин власності, розподілу та перерозподілу прав власності в сучасних умовах переходу економічної системи на ринкові механізми, формування адекватного економічного механізму реалізації власності в сфері надрокористування та захисту власного бізнесу від рейдерських атак. Зазначене має своїм наслідком отримані негативні результати внаслідок проведення приватизаційних процесів, а також значні матеріальні втрати від недостатньої теоретичної обґрунтованості означених процесів [2, с. 40].

Фактично зміна форм власності може бути проведена двома шляхами – еволюційним та революційним. Саме процеси приватизації дозволили на пострадянському просторі провести еволюційний процес зміни форм власності внаслідок проведення доволі продуманої законодавчої діяльності. Але, роздержавлення та приватизація в Україні відбувається без достатньо глибокого дослідження наслідків та прогнозування впливу на економічних суб'єктів [3, с. 230]. Деякі науковці вважають, що отримання власності на землю при формуванні становлення приватної форми власності в сільському господарстві призвело до негативних наслідків, які проявилися у невмінні розпоряджатися правами власника та для уникнення негативного прояву стає можливим лише при проведенні «пошуку ефективного власника» [4, с. 47].

Саме поява рейдерів призводить до появи

© Н.І. Ткаченко, М.Ю. Лободенко, 2007

ефективного власника, хоча рейдерів¹ й називають новою бідою українського бізнесу. Актуальним є проведення теоретико-методологічного дослідження рейдерства, як явища, що є притаманним сучасному економічному становищу.

Для цього необхідно визначити базову структуру суб'єктного складу операції проведення рейдерської атаки, яка складається з наступних елементів: замовника рейдерської атаки, безпосередньо рейдерської компанії, замовленої до захоплення бізнес-структури. Додатково до означених суб'єктів структура може бути розширена, але ці базові складові залишаються постійними за будь-яких умов проведення рейдерської компанії. Доцільно відзначити, що й досі рейдерська атака не була направлена на порушення законних інтересів державних підприємств та підприємств, працюючих в галузі надрокористування. Діяльність рейдерських компаній пов'язана із бажанням виконати конкретне замовлення щодо захоплення конкретного бізнес-об'єкту та мають в своєму арсеналі цілу низку специфічних засобів досягнення мети. Саме проблема вибору засобу захоплення знаходиться на грані законності та незаконності, а тому характеризується певною динамічною нестійкістю і, трапляється, що рейдери працюють за межею закону, оскільки ще не в повному обсязі сформованим є інституційне середовище, законодавство в сфері захисту прав та законних інтересів власників має певні вади, не сформована система градації прав власності та має місце певний рівень корумпованості працівників суду та виконавчої служби.

Рейдерство доцільно розглядати як ланцюг операцій, які проводяться на підставі врахування недосконалості законодавства та дозволяють отримати права власності (повну тріаду: володіння, користування та розпорядження) на певний об'єкт. З точки зору законності проведення рейдерських операцій існує два протилежних погляди:

- операції рейдерського захоплення є цілком законними, оскільки не порушують діючого законодавства;
- рейдерські операції розглядаються як високоінтелектуальний, але незаконний (не повністю законний) вид бізнесу.

Однозначної позиції щодо проведення

рейдерських операцій та діяльності рейдерів ще не досягнуто, а стосовно теоретико-методологічних аспектів вивчення рейдерської діяльності в сучасній науці ще немає, оскільки в даний період часу інформація стосовно сутності рейдерських атак, їх переліку, об'єктів нападу та методів проведення є доступною лише в ЗМІ або на відповідних сайтах Інтернет-видань. З одного боку, рейдерські атаки в більшості випадків призводять до нанесення шкоди власникам підприємств, але досить часто їх жертвами, або навіть заручниками, стають працівники підприємств. Як правило, під час захоплення паралізується комерційна й виробнича діяльність об'єкту атаки. У ряді випадків рейдери застосовують силове захоплення власності (прикладом якого є неодноразове захоплення ринку «Озерка» в м. Дніпропетровську в період 2005-2006 р.р.).

Однак, з іншого боку, рейдери в тій або іншій формі присутні в більшості розвинених країн світу. Самі рейдери говорять, що об'єктами їх атак стають лише неефективні компанії, а вони як вовки слугують очищенню ринкового середовища від слабких, малих та не впевнених в собі підприємств. Варто відзначити, що є одиничні випадки, коли захоплене рейдерами підприємство починало працювати ефективніше, показувало кращі показники після зміни керівництва та зберігало профіль своєї діяльності. Але досить часто рейдерська атака направлена не лише на захват підприємства, але й включає в себе його банкрутство з виведенням найбільш цінних активів, продажем землі (це стосується підприємств, які знаходяться в центральних, або наближених до центра, районах міста та мають великі території).

Рейдерство стало носити ознаки ринку послуг, що цілком склався, відповідними схемами та розцінками на конкретний вид рейдерської атаки та етап проведення операції. На відповідних сайтах російських рейдерських компаній опублікована типова схема з визначеними основними етапами та типовим кошторисом рейдерського захоплення підприємства. Ціни і перелік заходів виглядають дуже правдоподібно, тому доцільно розглянути цю інформацію, оскільки вона може бути корисною і правоохоронним органам, і керівникам підприємств. Отже, доцільно виділити та розглянути сутність наступних етапів рейдерських атак²:

1. Розвідка бізнесу. На цьому етапі проводиться дослідження організації бізнесу об'єкта рейдерської атаки, з'ясовуються економічні

¹ Рейдери – це компанії, діяльність яких направлена на зміну структури власності на підприємствах-жертвах в свою користь, або на користь анонімних замовників.

² За даними сайту "Нацбез.Ру"

показники його виробничо-господарської діяльності (реальні, а не ті, які показуються в звітах), відбувається оцінка вартості землі, будівель та ін. Від складності збору та обробки інформації вартість цього етапу складає від 5 до 20 тис. доларів.

2. Оцінка здатності клієнта до захисту і його реакції на зміну власника. Вивчається спроможність об'єкту до організації захисту власних прав, а саме: оцінка системи фізичної охорони, стан охоронних систем, наявність формальних та неформальних відносин з правоохоронними та охоронними структурами; збір інформації відносно можливості проведення об'єктом рейдерської атаки організації опору силовому захопленню, здатність об'єкту до досить швидкої мобілізації судів, прокуратури, місцевих та вищих органів влади. При необхідності складається схема нейтралізації потенційних захисників об'єкту. На цьому етапі проводиться з'ясування, чи немає у кого-небудь з крупних ділових структур або високопоставлених чиновників зацікавленості в об'єкті, оскільки в разі існування інтересу VIP-персон, ризики невдачі операції значно підвищуються. Вартість цієї послуги від 3 до 10 тис. доларів.

3. Розробка схеми захоплення об'єкту. Вибір конкретної схеми залежить від особливостей об'єкту та інформації, яка отримана на попередніх етапах. Доцільно виділити два види захоплення - із застосуванням сили (силовий) і без застосування сили (несиловий). Силкові захоплення застосовуються при відносно хорошій охороні, можливих різких та неадекватних діях власників. Основна мета, яка ставиться при силовому захопленні – подавити моральний дух тих, хто обороняється від рейдерської атаки. В деяких випадках силове захоплення дозволяє провести необхідні дії, направлені на внесення змін у реєстр акціонерів, заключити або розторгнути договори, купити або продати майно. Без застосування сили як правило можна захопити об'єкти, що мають формальну охорону, договори із невеликими охоронними агенціями безпеки та нерішучим (найнятим або підставним) керівництвом. Для розробки схеми захоплення вивчається структура власності об'єкту, місце зберігання й доступність реєстру акціонерів, вартість нейтралізації місцевих судів, міліції, органів влади, забезпечення PR-прикриття акції (наприклад, якщо захоплюється місцеутворююче підприємство). Розробка схеми захоплення коштує від 10 до 30 тис. доларів.

4. Організація захоплення. Захоплення проводиться відповідно до розробленої схеми. Вартість організації захоплення оцінюється

приблизно як потрібна вартість натуральних витрат відповідно до кошторису. Приблизний перелік та вартість натуральних витрат складається з наступних елементів: «домовитися» з податковими інспекторами \$ 2-5 тис.; змінити записи в реєстрі акціонерів від \$ 1 тис. до \$ 10 тис. в залежності від місця розташування підприємства (столиця, обласний центр, районний центр тощо) – ставки досить диференційовані; судові рішення (про забезпечувальні заходи, арешт реєстру акціонерів, заборону проведення зборів акціонерів, анулювання результатів зборів акціонерів і т.п.) – \$ 10-200 тис. в залежності від розташування підприємства; виконання судового рішення службою судових виконавців – від \$ 5 тис. до \$ 15 тис.; посвідчення нотаріусом підписів на документах \$ 3-10 тис.; отримання копії потрібного договору купівлі – продажу з реєстраційної установи від \$ 5 тис. до \$ 30 тис.; нейтралізація силових відомств (міліція, прокуратура) – \$ 30-60 тис.; операція силового захоплення \$ 300-500 за штурм плюс \$100-200 в добу за охорону об'єкта на одного бійця; призначення в крісло директора потрібної людини \$150-250 тис. (в разі необхідності затвердження особи директора у міністерстві). До суми також треба додати вартість перевезення бійців до місця захоплення, витрати на авіаквитки для доставки судових рішень, вартість витратних матеріалів, затрати на зв'язок і т.п.

5. Забезпечувальні заходи. Часто доводиться проводити дії, що полегшують захоплення. Наприклад: порушення кримінальної справи проти певної особи (наркотики, розтління неповнолітніх та ін.) від \$ 20 тис. до \$ 50 тис.; закриття будь-якої кримінальної справи \$30 тис. (МВС) – 1,5 мільйона (якщо справа розслідується в Генпрокуратурі) в столиці та \$50-200 тис. в регіоні; прослуховування мобільного телефону без санкції суду \$ 1500 (у день), з санкцією суду \$300 в день; утримання особи з ізоляцією від зовнішнього світу від \$ 20 тис.; депутатський запит в Держдумі Росії від \$ 5-8 тис., в Верховній Раді України від \$ 3-8 тис.; випуск потрібної постанови уряду від \$500 тис.; сюжет по центральному телебаченню (1,5-2 хв. ефірного часу) \$ 5-30 тис. в залежності від програми, часу її виходу та інших факторів.

Отже, діяльність рейдерів направлена на застосування схем, які відповідають чинному законодавству та дозволяють провести зміну власника на підприємстві без відома та згоди останнього, що безумовно вносить елемент економічної небезпеки в діяльність суб'єктів господарювання.

Оскільки жоден із господарюючих суб'єктів не може бути в повній мірі бути захищеним від проведення рейдерської атаки доцільно створити певні умови, що можуть ускладнити (або унеможливити) її проведення. На нашу думку, в сфері надрокористування доцільно застосувати градацію прав власності між державою та підприємцем-орендарем, що враховує специфіку їх економічних інтересів відносно рентоотримання та безпосередньо впливає на функціонування економічного механізму реалізації рентних відносин [5], а саме: доцільність закріплення за власником надр комплексу прав неповного відчуження: володіння; суверена; спадкоємства; безтерміновості володіння; заборони на використання засобом, який спричиняє вади зовнішньому середовищу; відповідальності вилучення за борги; остаточного характеру; на частину доходу; за підприємцем-орендарем надр – комплексу прав неповного привласнення: використання надр; управління; безпеки при використанні; на частину доходу. Напрями і засоби регулювання надровикористання та їх співвідношення не залишаються незмінними, а варіюються в залежності від ринкової ситуації. Лише за умов існування цілісного економічного та адміністративно-правового регулювання ринкових відносин, високого рівня його адаптації до сучасних умов можливим стає застосування адекватних стимулів і методів впливу на економічну систему з метою зниження ризиків відносно рейдерського захоплення об'єктів власності.

При проведенні досліджень відносно сутності рейдерства, механізмів проведення рейдерських атак та схем захоплення бізнесу як чинника економічної небезпеки діяльності суб'єктів господарювання доцільно приділити увагу наступним моментам: перш за все, з'ясувати вплив екзогенних та ендогенних чин-

ників на стабільність діяльності суб'єктів господарювання та показників, що створюють привабливий для рейдерів рейтинг.

Література.

1. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: форми, маркетинг, укладання контрактів. – К.: «Артек», 2001. – 472 с.
2. Покрытан А., Гринчук В. Некоторые вопросы анализа и реформирования отношений собственности // Экономика Украины. – 2003. – № 11. – С. 40-46.
3. Ткач А.А. Специфікація прав власності як базисного економічного інституту інфраструктури ринку // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – 2004. – № 75. – С. 229-235.
4. Юрчишин В., Запша Г. Развитие отношений собственности на селе: концептуальные основы становления и утверждения частного сектора // Экономика Украины. – 2003. – № 11. – С. 47-60.
5. Ткаченко Н. И. Перераспределение прав собственности при рентоориентированном поведении в горнорудной промышленности Украины // Материалы научной конференции «Ломоносовские чтения 2004» и Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов – 2004», 3-4 мая 2004 г. – Севастополь: НПЦ “ЭКОСИ-Гидрофизика”, 2004. – С. 364-365.
6. Ткаченко Н. И. Основные подходы к регулированию недропользования // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – 2004. – № 80. – С. 65-72.

Статья поступила в редакцию 25.01.2007

О.О. ІЛЬЧЕНКО,

Донецький національний технічний університет

ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Унікальне географічне положення України в Євразії у поєднанні із продуманою політикою щодо національної безпеки дає їй можливість грати важливу стабілізуючу роль у глобальному балансі сил. Зміцнення державного суверенітету України в зовнішньополітичній площині означає реальне її повернення у світовий цивілізаційний простір як повноцінного і активного суб'єкта геополітики. Парадигма

міжнародної безпеки – загальне, найширше поняття безпеки. Онтологічною властивістю парадигми безпеки є те, що вона як поняття схильна до постійної зміни та еволюції, відображаючи значення та характер загальної безпеки.

Питаннями економічної безпеки займалися такі вітчизняні науковці: В.Шлемко та

© О.О. Ільченко, 2007